

ІНТУЇЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ ІМПРОВІЗАЦІЇ

У статті на основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначено місце та роль інтуїції як складової педагогічної імпровізації.

Ключові слова: інтуїція, педагогічна імпровізація, творчість, досвід.

Розвиток науки провідних країн зумовлює необхідність у підготовці висококваліфікованих спеціалістів, конкурентоспроможних на світовому ринку праці. Це передбачає необхідність у модернізації національної освітньої системи, головна мета якої – створити умови для саморозвитку, творчості студентів, допомогти їм у життєвому самовизначенні та професійному зростанні, втілювати нові підходи до організації навчальної діяльності у вузі, підготовки викладачів “нової генерації”, спроможних до перетворення дійсності та самого себе, приймати відповідальні неординарні рішення та повною мірою реалізовувати індивідуальну неповторність.

Як відомо, система освіти виконує двоєдину функцію: з одного боку, забезпечує безперервну передачу культурного досвіду, зразків мислення та дій, з іншого, створює умови для творчості, неординарності і не лише студентів, а й викладачів, адже несподіваних (непередбачених) ситуацій, які вимагають від педагога негайних рішень та дій, тобто імпровізації, на сьогодні виникає надзвичайно багато.

Імпровізацію як один із проявів творчості розглядали І.М. Бриль, Т.М. Джанізаде, Т.А. Діденко, Г.П. Каганович, С.М. Мальцев, А.Ф. Назаров, А.А. Нікітін, В.О. Нікітін, А.І. Петров, Л.О. Сабурова, В.М. Терської, В.І. Хазан; прийняття несподіваного рішення як етап творчої діяльності досліджували М.В. Кларін, О.І. Ларичев, О.М. Мошкович, С.О. Сисоєва, С.Ю. Степанов та ін. Аналізуючи свою педагогічну практику, А.С. Макаренко робить висновок щодо імпровізації: “Я спочатку навіть не зрозумів, а просто побачив, що мені потрібні не книжкові формули, які я все одно б не зумів прив’язати до справи, а негайний аналіз і негайні дії” [3, с. 15].

Однак жоден із дослідників не наголошує на значущості навчально-виховних ситуацій, які спонукають педагога до імпровізації, на його вміннях інтуїтивно побачити серед величезної кількості дій, реплік, запитань студентів саме ті, з якими не можна зволікати, які потребують негайного аналізу та дій, адже “іноді проблеми настільки дрібні та малопомітні, що лише деякі люди звертають на них увагу” (В.Р. Ружийро), а це є дуже важливим для імпровізації.

Мета статті полягає у визначенні місця та ролі інтуїтивного мислення під час імпровізаційних дій викладача.

Сьогодні за браком скорочення аудиторних годин нівелюється міжособистісне спілкування суб’єктів навчального процесу. І тому викладач не має часу на обмірковування певної проблемної ситуації. Він повинен діяти негайно з метою уникнення конфліктів, непорозумінь, різноманітних перешкод, що виникають у навчально-виховній діяльності.

Відомо, що сутність педагогічної імпровізації полягає у *швидкому, гнучкому й адекватному реагуванні на щойно створені ситуації або ті, що стихійно, раптово виникли в педагогічній діяльності та вимагають миттєвої реакції*. Педагогічна

імпровізація має свої особливості, зумовлені специфікою діяльності викладача, а саме: розрахована на позитивне її сприйняття студентами, тобто характеризується обов'язково педагогічно значущим кінцевим результатом; поєднує формалізовану, регламентовану діяльність із творчою та виступає як показник якості взаємодії стереотипного й імпровізованого в ній; має публічний характер; потребує володіння педагогом вербальними та невербальними засобами комунікації, які забезпечують яскраву виразність думки, логіку висловлювання, ефективність переконання.

Імпульсом для імпровізаційних дій викладача може служити як пасивність студента, так і навпаки, його активна освітня діяльність. Залежно від ситуації педагог реагує по-різному (імпровізація – це реакція на щось). З активними студентами викладачеві доводиться менше імпровізувати, ніж із пасивними, які приходять непередбаченими до занять. А методом педагогічної імпровізації можна забезпечити їм можливість опрацювати теоретичний матеріал і оволодіти практичними вміннями.

Стосовно ролі педагогічної імпровізації в професійній роботі вчителя В.М. Харкін зазначає, що “в навчально-виховному процесі педагогічна імпровізація залежно від умов виступає як прийом, методичний засіб навчання і виховання” [4].

Акт імпровізації, на відміну від дій, заснованих на використанні вже відомих прийомів і правил, що ведуть до заздалегідь визначених результатів, завжди означає пошук цілком самостійного шляху до досягнення бажаної мети. Імпровізація неминуче включає в себе момент непередбачуваності, невизначеності. Як зазначають психологи (А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, І.А. Зимняя), структура імпровізації у своєму розвої наповнюється чуттєво-раціональним уявленням, фантазією, інтуїцією. В особистості загострюється здатність до несподіваних рішень, незвичайно глибокого осягнення дійсності. Саме ця особлива стадія натхненності звичних професійних прийомів і правил формує, на нашу думку, готовність до несподіваних поворотів, які виявляються в умінні діяти в зовсім непередбачених обставинах. Внутрішнім потягом імпровізації стає особливий динамізм усіх якостей і властивостей особи, здатних реалізуватися у конкретній імпровізаційній ситуації.

Але чи дійсно таку важливу роль у педагогічній імпровізації посідає інтуїція? І взагалі, якою вона має бути, щоб досягти в імпровізації педагогічно значущого результату?

У деяких течіях філософії інтуїція трактується як “божественне одкровення”, як безсвідомий процес, несумісний із логікою і життєвою практикою.

У процесі наукового пізнання, вирішення проблеми суб'єкт нерідко охоплює думкою складну ситуацію, наприклад, під час військової битви, визначення діагнозу лікарем, прийняття педагогічного рішення, винесення суддівського вердикту тощо. І це не завжди здійснюється в розгорнутому, логічно і фактично доведеному вигляді. Роль інтуїції особливо важлива там, де необхідний вихід за межі відомих прийомів пізнання для проникнення в невідоме. У процесі інтуїтивного пізнання не усвідомлюються всі ті ознаки, за якими здійснюється висновок, і ті прийоми, за допомогою яких він реалізується. Інтуїція не забезпечує особливого шляху пізнання, що веде в обхід відчуттів, уявлень і мислення. Вона є своєрідним типом мислення, коли окремі його ланки проходять у свідомості більш-менш несвідомо, а досить чітко усвідомлюється саме результат думки, який сприймається як “істина”.

Отже, інтуїтивне мислення – здатність людини в деяких випадках несвідомо, чуттям уловлювати істину, передбачати, вгадувати що-небудь, спираючись на попередній досвід, знання.

Інтуїція в педагогічній імпровізації базується на теоретичних знаннях і практичних вміннях викладача, на його досвіді. В умовах негайного аналізу та дій викладач на підсвідомому рівні, володіючи належним багажем інформації, обирає з величезної кількості альтернатив рішень педагогічної ситуації саме те, яке має значущий педагогічний результат, що притаманне імпровізації.

Природа імпровізації нерозривно пов'язана з поглядом на питання про появу нового. Крім неочікуваності, непередбачуваності імпровізація включає використання якихось уже наявних, існуючих зразків предметів і засобів культури. І ось тут можна зазначити: жоден імпровізатор не створює з нічого. Він відштовхується від цілого світу форм, ґрунтується на якійсь певній уподобаній культурній реальності. Його індивідуальна культура завдячує сукупності знань, засвоєних у процесі навчання і життєвого досвіду. Культура духовно збагачує, озброює особу, стає квінтесенцією її життєво-творчої енергії. Відшукати сенс парадоксу виникнення нового можна лише на діалектичній основі: процес появи його відбувається через єдність необхідного і випадкового. Численні факти свідчать про те, що нове з'являється в надрах старого, але на випадковій основі [2, с. 21].

Також слід зазначити, що імпровізація – це не випадковий результат. Водночас опитування 232 американських учених показало, що до 83% з них вирішення тієї чи іншої проблеми прийшло як несподіваний спалах інтуїції. Але спалах наукового відкриття ніколи не відбудеться у людини, яка не займається наукою, не має певного багажу знань. Тому інтуїція, образно кажучи, схожа на вершину конуса, а весь конус – від основи до вершини – це довга, важка і безперервна праця.

Увесь процес навчання розглядається в цілому як система, заздалегідь продуманий план, але якби цю систему не переплітали непередбачуваності і неординарні їх вирішення, навчання не викликало б інтересу як у студентів, так і в педагогів. Проте імпровізація не породжується на порожньому місці. Недаремно кажуть, що “гарна імпровізація – це завчасно продумана імпровізація” [1, с. 142].

Розмірковуючи стосовно педагогічної імпровізації, В.М. Харкін [4] у її структурі виділяє чотири етапи:

1. *Осявання* (у результаті оцінювання проблеми). Це етап зародження педагогічної імпровізації, який виражається у появі нової незвичної думки, ідеї у відповідь на репліку, запитання тощо. На цьому етапі в учителя з'являються декілька ідей вирішення проблеми, і завдання учителя обрати одну з них, найефективнішу.

2. *Миттєве осмислення ідеї та вибір шляху її реалізації*. На цьому етапі педагог приймає рішення відносно того, якою за своєю суттю має бути імпровізація.

3. *Публічне втілення ідеї*. Цей етап є центральним у проведенні імпровізації, головне завдання якої – вирішити проблематичну ситуацію.

4. *Миттєвий аналіз результату втілення педагогічної імпровізації*. На цьому етапі педагог приймає миттєве рішення щодо продовження імпровізації, якщо протягом її розвитку з'являється нова ідея (імпровізація в імпровізації), і вибір шляху її реалізації. У цьому випадку імпровізація повертається на другий етап свого розвитку або відбувається вихід із неї.

Розглянутий вище вид імпровізації називається “класичним” і В.М. Харкін додає до нього ще один, п'ятий етап: *плавний перехід від імпровізації до запланованого раніше*.

Поряд із класичною імпровізацією В.М. Харкін розглядає імпровізацію з домашньою заготовкою та змішаного типу. У процесі імпровізації з домашньою заготовкою частка інтуїтивного мінімальна або взагалі відсутня. Суть імпровізації змішаного типу впливає з її назви – у ній змішані (поєднані) і переходять один в одного два попередні варіанти імпровізації – класична і з домашньою заготовкою.

Відомо, що найбільший ефект досягається в процесі руху від індивідуальної імпровізації педагога до колективної, спільної імпровізації викладача та студентів, що й притаманне імпровізації з домашньою заготовкою. Наприклад, у численній групі студентів філологічного факультету викладач під час пояснення плану наступного семінарсько-практичного заняття розуміє, що не всі студенти свідомо поставилися до виконання домашнього завдання (виголосити монолог на задану тему). Коли на занятті сумніви підтвердилися, викладач “з ходу” виголошує чотири абсолютно не пов’язані між собою слова і просить студентів скласти з ними короткі вірші-імпровізації. У деякого вдається написати вірші навіть з чотирьох рядків, де присутні гумор, актуальність студентського життя. Це дає змогу майбутнім спеціалістам виявити себе і викликає неабияке задоволення в одногрупників і похвалювання заняття. Наступного разу “студенти-імпровізатори” виявили не менше творчості і креативності під час підготовки до заняття, ніж решта студентів.

Для імпровізації з домашньою заготовкою характерні так звані “пастки”, які актуалізують підготовлену імпровізацію, і миттєве осмислення корекції її шляхів, розроблених завчасно з урахуванням мінливості реальних умов.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дало можливість визначити місце та роль інтуїції під час класичної педагогічної імпровізації та імпровізації з домашньою заготовкою. Інтуїтивне мислення, поряд із логічним, присутнє на всіх етапах педагогічної імпровізації, що забезпечує активність студентів, їх зацікавлення у виконанні завдання, сприяє успішності, утвердженню авторитету майбутнього спеціаліста серед одногрупників, розкриттю його творчого потенціалу.

Список використаної літератури

1. Загвязинський В.И. Теория обучения: Современная интерпретация : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. / В.И. Загвязинский. – 2-е изд., испр. – М. : Академия, 2004. – 192 с.
2. Клепиков О.И. Основы творчости особи : навч. посіб. / О.И. Клепиков, И.Т. Кучерявий. – К. : Вища школа, 1996. – 295 с.
3. Макаренко А.С. Педагогические сочинения : в 8 т. / А.С. Макаренко ; сост.: М.Д. Виноградова, А.А. Фролов. – М. : Педагогика, 1986. – Т. 3.
4. Харькин В.Н. Педагогическая импровизация: теория и методика / В.Н. Харькин. – М. : Магистр, 1992.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2013.

Башкир О.И. Интуиция как составляющая педагогической импровизации

В статье на основании анализа психолого-педагогической литературы обозначено место и роль интуиции как составляющей педагогической импровизации.

Ключевые слова: *интуиция, педагогическая импровизация, творчество, опыт.*

Bashkyr O.I. Intuition as part of teaching improvisation

In the article on the base of analysis of psychological and pedagogical literature the place and role of insight as a component of pedagogical improvisation are determined.

Key word: *insight, pedagogical improvisation, creativity, experience.*